

Kapittel 7

Samvittighetsfrihet for eiere av offentlig finansierte, men privat eide høyskoler

Dette kapitlet handler om akademisk frihet, som gjelder for høyere utdanning- og forskningsinstitusjoner i en noe mindre absolutt form.¹ Videre er de som undervises myndige. En drøfting av kristne grunnskoler – innenfor en større drøfting av lojalitet mot religiøse autoriteter – kommer i kapittel 9. Nå skal to spørsmål drøftes. For det første: hvordan en utdanningsinstitusjons verdier og formålsbestemmelse kan videreføres, samtidig som den enkelte ansattes akademiske frihet kan sikres. Kort fortalt handler akademisk frihet om å ikke hindres i sin sannhetssøken, fordi fri forskning og ny kunnskap er viktig for hele samfunnet. For det andre: om en utdanningsinstitusjon som utdanner til yrker innenfor trossamfunn kan stille krav til sine ansatte, i tillegg til den lovpålagte plikten til å sikre akademisk frihet for disse. Størstedelen av dette kapitlet handler altså om samvittighetsfrihet som utøves kollektivt.

Som nevnt i innledningskapitlet har NLA Høgskolen, eid av sju kristne organisasjoner, operert med et såkalt verdidokument. Det *tidligere* verdidokumentet understreket at Bibelen «har autoritet der den klart binder vår

1 Merk at ILO-UNESCO, 1966, som etablerer tydelige krav og forventninger til alle lærere, sier i første avsnitt i artikkel 61: «The teaching profession should enjoy academic freedom in the discharge of professional duties.» For en innføring i akademisk frihet, se Haugen, 2026a.

samvittighet ...»² Dette skapte konflikter internt, og et *nytt* verdidokument ble vedtatt i 2020, med to formuleringer som har møtt motstand: «Ekteskapet mellom mann og kvinne ... som bærende norm i samlivsetikken», og «Ansatte ... vil ... arbeide ... i lojalitet mot høghskolens grunnlag.»³

Først forklares litt av bakgrunnen som ledet til etableringen av NLA Høghskolen i 1966, og deretter drøftes både verdidokumentet til NLA Høghskolen og en av eierne til NLA Høghskolen, nemlig Normisjon. Deretter går vi inn i kjernen i akademisk frihet, både i loven og slik denne er blitt kommunisert av ledere ved NLA Høghskolen, før vi ser hvordan andre kristent forankrede høghskoler har håndtert situasjoner der vitenskapelig ansatte har formidlet andre standpunkter enn hva institusjonen står for. En drøfting av hvilke konsekvenser det har at staten ønsker mangfold, følger etterpå. Til slutt ser vi på hvordan de som er tilknyttet eierne av private høghskoler kan sikres samvittighetsfrihet.

Det er relevant å understreke at alle høyere utdanningsinstitusjoner har en verdiforankring. Når vi særlig skal se på høghskoler med en kristen forankring – seks høghskoler og to vitenskapelige høghskoler – er det fordi noen av disse har fått særlig oppmerksomhet, og fordi Akademisk frihet-utvalget viste til disse i drøftingen av hvordan akademisk frihet for den enkelte ansatte og institusjonell frihet for høyere utdanningsinstitusjoner kan sikres samtidig.⁴

Bakgrunnen for etableringen av NLA Høghskolen i 1966 og mangfold i utdanningssektoren

Den nye lærerskolen i Kristiania ble etablert i 1912, fra 1914 i bygningen som i dag huser Litteraturhuset i Oslo. Seks kristne organisasjoner sto bak den nye lærerskolen, og det var daværende Indremisjonsselskapet, nå Normisjon, som var ledende – så ledende at den fra 1922 var eneeier. Oslo lærerskole het

2 NLA Høghskolen, 2016, s. 1.

3 NLA Høghskolen, 2020, s. 3.

4 NOU 2006: 19. Som vi kommer tilbake til, er akademisk frihet ved verdibaserte høyere utdanningsinstitusjoner også tematisert i NOU 2020: 3, særlig på s. 128.

skolen fra 1932, og 15 år senere ble den overtatt av staten, til stor motstand fra eieren.⁵ Skolen ble etter hvert del av Høgskolen i Oslo, nå OsloMet.

Arbeidet med å etablere en ny kristent forankret lærerutdanning, med navnet Oslo lærerakademi, på det som i dag heter MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn (MF), ble lagt bort. Det skjedde minst ett forsøk til på å etablere Norsk Lærerakademi før den endelige etableringen skjedde i Bergen i 1966. Det første kullet ble tatt opp i 1968. Det første statstilskuddet til skolen kom først i 1977, noe som viser at etableringen møtte motstand på Stortinget. Gjennom fusjoner har NLA Høgskolen i dag også studiesteder i Oslo, Kristiansand og Trondheim; om lag 3000 studenter.

Denne korte gjennomgangen viser at noen organisasjoner har ment at det er svært viktig å ha en kristen lærerutdanning i Norge. Generelt kan vi si at for alle skoler, fra barneskoler til høyskoler og vitenskapelige høyskoler, er det forventet fra myndighetene at disse tilbyr alternativer til de offentlige skolene. For sykehjem forventes det likeverdige tilbud på diakonale sykehjem og kommunale sykehjem,⁶ men det er altså større rom for mangfold i utdanningssektoren, og for høyskoler er dette tydeliggjort i loven, som vi skal se.

Det er her også relevant at Kunnskapsdepartementet i 2021 presenterte en veileder for ansettelser ved livssynsbaserte friskoler, hvor det heter om praktiseringen av § 30 i likestillings- og diskrimineringsloven:

Innhenting av opplysninger om søkerens samlivsform, religion eller livssyn er tillatt hvis virksomheten har som formål å fremme bestemte livssyn eller religiøse syn, og arbeidstakers stilling vil ha betydning for å gjennomføre formålet. Dersom slike opplysninger vil bli krevet, må dette oppgis i utlysningen ...

Videre, siden likestillings- og diskrimineringsloven gjelder på alle samfunnsområder, tydeliggjør Kunnskapsdepartementet: «Selv om veilederen primært er utarbeidet med sikte på friskoler godkjent på grunnlag av livssyn, vil den derfor kunne være til nytte også for blant annet folkehøyskoler og private

5 Tønnessen, 2000, s. 250–255.

6 Sivesind og Saglie, 2017.

høgskoler.»⁷ Det er innholdet i den konkrete stillingen som er avgjørende for om slik informasjon rettmessig kan bli etterspurt.

Verdidokumenter – hva er det?

NLAs nye verdidokument sier at de ansatte «realiserer høgskolens formål, i lojalitet mot høgskolens grunnlag»⁸. Målsettingen kan leses ut fra formålsbestemmelsen i vedtektene, og denne sier blant annet: «fremme grunnleggende kristne holdninger og verdier ...»⁹ Interessant er også punktet «Basis», som viser til vedtektene: «NLA Høgskolen bygger på den kristne tro slik den er uttrykt i Bibelen og den evangelisk-lutherske bekjennelse»,¹⁰ og der en fotnote klargjør de fem såkalte bekjennelsesskriftene i luthersk kristendom. Disse er tre felles oldkirkelige trosbekjennelser og to lutherske læredokumenter, og er tilsvarende det som finnes eksempelvis i vedtektene for stiftelsen Det norske Diakonhjem,¹¹ som er eiere av Diakonhjemmet sykehus og majoritetseier av VID vitenskapelige høgskole. Også MF har en tilsvarende forankring. Fram til 2014 måtte nyansatte ved MF signere på en kontrakt der det het at «du er forpliktet på MFs grunnregler og den læremessige lojalitet som følger av dette.»¹²

Det er altså ikke noe eksepsjonelt i vedtektene for NLA Høgskolen dersom man sammenlikner med andre kristent forankrede institusjoner. Det er den aktive bruken av verdidokumentet for NLA Høgskolen – og ønsket om å framstå som et klart alternativ til andre høyere utdanningsinstitusjoner –

7 Kunnskapsdepartementet, 2021b, s. 1.

8 NLA Høgskolen, 2020, s. 3.

9 NLA Høgskolen, 2022, s. 2.

10 NLA Høgskolen, 2020, s. 2.

11 Stiftelsen Det norske Diakonhjem, 2020. I § 5 (c) i vedtektene heter det at «aksjeselskaper hvor Diakonhjemmet eier samtlige aksjer drives i samsvar med Diakonhjemmets grunnlag og målsetting, ...»; dette gjelder Diakonhjemmet sykehus AS og virksomhetene under Diakonhjemmet omsorg AS. Merk at Det norske Diakonhjem (udatert) støtter Pride.

12 Takk til Kjetil Fretheim for presisering av årstallet.

som avviker fra det som er vanlig ved andre høgskoler. Det nye verdidokumentet til NLA Høgskolen sier ikke eksplisitt at det skal brukes «for å avklare kandidatenes [søkernes] forhold til skrift og bekjennelse»,¹³ slik tilfellet var med det forrige. Videre: Mens det forrige dokumentet understreket Bibelens «autoritet der den klart binder vår samvittighet som normerende norm ...»¹⁴ sier det nye verdidokumentet: «... Bibelen [regnes] som bindende norm for kristen tro, lære og liv.»¹⁵ Å omtale noe som en «bindende norm» gir lite rom for avvik fra normen.

Ut fra forståelsen av at den indre dimensjonen er det sentrale i samvittighetsfriheten, er det tilsynelatende motsetningsfullt at en hellig bok skal ha som funksjon å binde kristnes samvittighet. Denne indre dimensjonen formes ulikt hos det enkelte menneske, blant annet avhengig av hvilke budskap i Bibelen en kristen velger å legge vekt på. Bibelen inneholder tross alt en rekke ulike budskap, der noen kan sies å stå i motsetning til andre budskap. Som vi så i kapittel 3, var imidlertid Menno Simons ikke i tvil om hva som er Guds ord.

Andre vil si at det er ved å forankre samvittigheten i det som av mange oppfattes som en autoritativ skrift, at vi unngår at samvittigheten blir et sett av ulike private moralholdninger. Problemet er at et slikt syn på hva kristendom er og ikke er, kan medføre en snever forståelse av hva personer som regner seg som kristne, faktisk står for. Som debattene innad i Den norske kirke viser – der noe er formidlet i kapittel 2 – er det stort spenn i hva kristne står for.

Bruken av verdidokumentet førte til at to søkere til en sentral stilling ble satt til side, den ene fordi vedkommende angivelig var for liberal i teologiske spørsmål, og den andre fordi vedkommende var katolikk. Sistnevnte ble til slutt ansatt, men sluttet ved NLA Høgskolen etter kort tid.

NLA Høgskolens verdidokument presiserer ikke at verdidokumentet også gjelder forhold utenfor arbeidsstedet. Det er ikke avklart om en NLA-ansatt som blir aktiv i eksempelvis Skeivt Kristent Nettverk, vil måtte velge

13 NLA Høgskolen, 2016, s. 1.

14 NLA Høgskolen, 2016, s. 1.

15 NLA Høgskolen, 2020, s. 2.

mellom engasjementet og stillingen,¹⁶ men utfallet vil antakelig avhenge av hvilken type stilling vedkommende har. Videre er det stor forskjell i hvordan et verdidokument legitimt kan påberopes ved ansettelse og ved avslutning av arbeidsforhold. I en juridisk betenkning bestilt av NLA Høgskolen heter det at ved mulig «avslutning av arbeidsforhold som følge av manglende lojalitet til eller oppfyllelse av de krav som ligger i verdigrunnlaget vil arbeidsgivers muligheter være vesentlig smalere.»¹⁷ Vi så over at det ved utlysninger kan etterspørres informasjon – for visse typer stillinger.

Også videregående skoler eid av eksempelvis Indremisjonsforbundet (IMF), Norsk Luthersk Misjonssamband (NLM) og Normisjon har verdidokumenter, og disse verdidokumentene gjelder for alle ansatte. Disse organisasjonene er medeiere av NLA Høgskolen, og særlig interessant er Normisjons verdidokument. Dette forplikter ansatte og tillitsvalgte i hele organisasjonen, samt i barne- og ungdomsorganisasjonen Acta, og gjelder både for liv og arbeid.¹⁸ Normisjon spesifiserer videre de ulike etiske retningslinjene som alle ansatte – som vaktmestere, økonomiansatte og kjøkkenansatte – skal etterleve, eksempelvis å støtte livslange heterofile ekteskap.¹⁹ Det understrekes også at alle har samme menneskeverd, og livsførsel og seksuell legning trekkes inn blant det som ikke rokker ved denne grunnforståelsen.²⁰

Et siste relevant punkt fra Normisjons verdidokument er punktet som sier «Vi vil respektere og følge samfunnets lover og regler, så sant de ikke strider mot Bibelen.»²¹ Uttrykket «lover og regler» er uklart. Lover er ikke uklart i seg selv, og antakelig forstås også forskrifter som er gitt i medhold av loven, å omfattes. Hva som menes med regler, er derimot ikke gitt. Det mest

16 Dette ble ikke tematisert i NLA Høgskolens tilsvaer til NOKUT (s. 113-228 i NOKUT 2021a), som vi skal lære mer om under (NOKUT, 2021a; se også NOKUT, 2021b). Derimot kommenterer den juridiske utredningen fra Aune og Hvedeng, som im tegar NOKUT 2021a, særlig at spørsmålet «Kan en homofil være et forbilde?» var det første spørsmålet som ble stilt i intervjuer med NLA-ansatte (NOKUT, 2021a, s. 129 og s. 154, betenkning av Aune og Hvedeng, vedlegg 2 i NLA Høgskolens tilsvaer til NOKUT).

17 NOKUT 2021a, s. 190 (betenkning av Aune og Hvedeng, vedlegg 3 i NLA Høgskolens tilsvaer til NOKUT).

18 Normisjon, 2016.

19 Normisjon, 2016, s. 3.

20 Normisjon, 2016, s. 3.

21 Normisjon, 2016, s. 3.

rimelige er at dette betyr «normer», altså oppfatninger om rett og gal atferd. Videre ser vi at Bibelen her gis forrang foran norsk lov. Her er vi ved kjernen: Prinsippet innebærer at personer med en dyp overbevisning om at påbudene i ens religion er rett for en selv, kan tillates å følge disse påbudene framfor norsk rett. Vi drøftet i kapittel 2 at det er en nokså høy terskel for å gi rom for at en samvittighetskonflikt kan løses slik at man ikke trenger å følge norsk lov, men heller følge sin samvittighet. Likevel gir noen norske lover anledning til at personer kan følge sin overbevisning heller enn de kravene som loven stiller.

Verdidokumentet fra NLA Høgskolen er smalere enn Normisjon sitt verdidokument. Konkret sier NLA Høgskolen sitt verdidokument ikke at forhold utenfor arbeidsforholdet kan trekkes inn, og heller ikke at lover ikke skal etterleves dersom de strider mot Bibelen. NLA Høgskolen sitt verdidokument blir aktivt brukt ved ansettelser – selv om det nye verdidokumentet ikke bruker begrepet «avklarer». I mangel på en bred undersøkelse blant alle vitenskapelig ansatte ved NLA Høgskolen er det vanskelig å vite hvor mange som opplever at verdidokumentet og praktiseringen av dette reelt begrenser deres akademiske frihet.

Akademisk frihet i loven

Kjernen i akademisk frihet på individnivå, som formulert i universitets- og høyskoleloven § 2-2 fjerde til sjuende ledd, er at den enkelte «har et selvstendig faglig ansvar for innhold og opplegg ...» i undervisningen; at den vitenskapelig ansatte selv «har rett til å velge emne og metode for sin forskning ...» samt «har rett til å offentliggjøre sine resultater og skal sørge for slik offentliggjøring»; og at vedkommende «har rett til og faglig ansvar for formidling.» Dette kan imidlertid skje «innenfor de rammene som er fastsatt i ansettelsesforholdet eller en særskilt avtale.» Anerkjennelsen av akademisk frihet på individnivå skjedde da Stortinget i slutten av 2007 endret den *forrige* universitets- og høyskoleloven (som da var § 1-5).

Institusjonell frihet eller autonomi var allerede anerkjent, men i 2007 kom tilføyingen av ordet «ellers» i lovbestemmelsens annet ledd: «Universiteter og høyskoler har ellers rett til å utforme sitt eget faglige og verdimessige grunnlag

innenfor de rammer som er fastsatt i eller i medhold av lov.» Forslaget kom fra Akademisk frihet-utvalget, som presiserte at dette ville «tydeliggjøre at institusjonenes praktisering av sitt faglige og verdimessige grunnlag må skje innenfor de rammene som følger av plikten til å fremme og verne den akademiske frihet etter første avsnitt.»²² En slik innordning av institusjoners frihet *under* akademisk frihet mente utvalget utgjorde gjeldende rett.

Departementet var enig i dette, men presiserte: «Tilføyselsen av «ellers» medfører en viss avgrensning av institusjonenes rett til å utforme sitt eget faglige og verdimessige grunnlag ...»²³ Det var altså en erkjennelse av at endringen medførte en viss endring av gjeldende rett.

Den akademiske friheten står altså *over* retten institusjonene har til å utforme og praktisere sitt faglige og verdimessige grunnlag. Ifølge Kunnskapsdepartementet var det bare Politihøgskolen som argumenterte *mot* å føye til ordet «ellers» i daværende § 1-5(2);²⁴ nåværende § 2-2, annet ledd.

Da annet ledd fikk denne endringen i 2007, understreket en samlet kirke-, utdannings- og forskningskomité:

Når det gjelder den enkeltes akademiske frihet, forutsetter departementet at private institusjoner tydelig og før ansettelse angir hvilke forskningsetiske eller verdibegrunnede rammer for virksomheten som gjelder, og at disse rammene ikke er i konflikt med de overordnede prinsippene i loven.²⁵

Spørsmålene er altså om «rammene» ved den enkelte private høyere utdanningsinstitusjon er i samsvar med prinsippet om akademisk frihet. Ekspertgruppen for akademisk ytringsfrihet presenterte ulike måter den akademiske friheten kan styrkes på ved den enkelte institusjon, som «Ytringsvettregler» og en Erklæring om akademisk ytringsfrihet, med forslag til formulering, som blant annet sier: «Fagfelt, fakulteter eller institutter preget av konformitet eller begrenset meningsmangfold har en særlig oppfordring til å hente inn kontrære

22 NOU 2006: 19, s. 45.

23 Regjeringen, 2007, s. 11.

24 Regjeringen, 2007, s. 10.

25 Stortinget, 2007, s. 1.

synspunkter og synsmåter utenfra.»²⁶ Å identifisere «konformitet eller begrenset meningsmangfold» i et gitt fagmiljø vil skape spenninger. Høringssvarene var også kritiske til at for sterk vekt på akademisk ytringsfrihet – slik den var definert i mandatet – innebærer en innsnevring av akademisk frihet, som handler om langt mer enn bare ytringer i offentligheten.

Vitenskapelig frihet er også anerkjent i artikkel 15(3) i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter: «Konvensjonspartene forplikter seg til å respektere den frihet som er uunnværlig for vitenskapelig forskning og skapende virksomhet.» Ordet «vitenskapelig» dekker mer enn ordet «akademisk», siden det foregår vitenskapelig arbeid utenfor universiteter og høyskoler.

Under revisjonen av Grunnloven i 2014 ble følgende formulering foreslått i § 107: «Vitenskapens og kunstens frihet skal respekteres»,²⁷ et forslag som i komiteinnstillingen fikk støtte fra alle partier, bortsett fra Fremskrittspartiet og Høyre.²⁸ I plenum fikk forslaget 92 stemmer for og 76 stemmer mot,²⁹ noe som ikke var 2/3 flertall. SV har fremmet et forslag i 2024 om å ta inn i Grunnloven en tilsvarende bestemmelse, men uten å inkludere kunstens frihet.³⁰

Akademisk frihet på NLA Høgskolen og den offentlige samtalen om akademisk frihet

Daværende rektor på NLA Høgskolen understreket: «Dersom det skal gi noen mening å drive verdibaserte høyskoler, må en kunne rekruttere personer inn

26 NOU 2022:2, s. 97; for mandatet, se NOU 2022: 2, s. 14–15; NOU 2022: 2, s. 13 støttet forslaget i NOU 2020: 3, s. 14 om å tilføye «, og de som utøver denne» til slutt i den første setningen i § 1-5(1) og foreslår lovendringer om økt vekt på opplæring både av studenter og ansatte. 2023-lovforslaget presenteres rett før kapitlets oppsummering.

27 Stortinget, 2014a, s. 30.

28 Stortinget, 2014a, s. 18.

29 Stortinget, 2014b, s. 2534.

30 Stortinget, 2024; se Haugen, 2026a for støtte til forslaget.

i høyskolen som deler noen grunnleggende verdier.»³¹ Han bekrefter også at det er samlivsetikken som er det sentrale spørsmålet i praktiseringen av retten til å utforme sitt eget verdigrunnlag. Samlivsetikken kan omfatte syn på likekjønnet ekteskap eller sex før ekteskapet. Gjengifte, som Jesus karakteriserte som ekteskapsbrudd (Matt 19,9), og som er grunnen til at enkelte prester reserverer seg mot å vie fraskilte, regnes for eksempel ikke inn i NLA Høgskolens verdidokument. Det er altså noen elementer som inngår – og andre elementer som *ikke* inngår – i NLA Høgskolens samlivsetikk.

Den tidligere rektoren ved NLA Høgskolen fastslår også, ut fra egne undersøkelser, at det er «ikke hold i påstanden om at ansatte blir hindret i å velge forskningsobjekt, forskningsmetode eller publisering av forskningsresultat.»³² Samtidig erkjenner han:

Vi er klar over at noen forskere hos oss uttrykker at de utøver en selv-pålagt tilbakeholdenhet eller selvsensur. Som rektor har jeg derfor gjentatte ganger, over lengre tid, uttrykt internt og offentlig at NLA Høgskolens forskere har akademisk frihet og forskningsfrihet.³³

Dette kan leses som at man ikke risikerer å miste jobben dersom man publiserer noe som kan forstås å stå i konflikt med NLA Høgskolens verdidokument. Også nåværende rektor bekrefter at akademisk frihet er «helt grunnleggende».³⁴ Rektor understreker at lojalitet ikke krever enighet,³⁵ men i den første juridiske utredningen NLA bestilte til NOKUT-tilsynet (se under) heter det: «Andre brudd på lojalitetsplikten kan handle om at en ansatt går ut i media og åpent kritiserer sin arbeidsgivers virksomhet.»³⁶ Å anbefale potensielle studenter

31 Waaler, 2019.

32 Waaler, 2019.

33 Waaler, 2019.

34 Schei, 2021, intervju med Sigbjørn Sødal.

35 NOKUT, 2021a, s. 195 (vedlegg 5 til NOKUT fra NLA Høgskolen).

36 NOKUT, 2021a, s. 180 (vedlegg 3 til NOKUT fra NLA Høgskolen, skrevet av Aune og Hvedeng); se også s. 188 om lojalitetskrav ved ansettelse: «I den grad søkerens kommentarer til verdigrunnlaget også vektlegges ved ansettelse som ikke er av betydning for å oppnå høyskolens formål, vil dette kunne være i strid med diskrimineringsregelverket.»

å ikke søke studieplass ved NLA Høgskolen vil være et brudd på en alminnelig lojalitetsplikt.

Debatten om akademisk frihet har også blitt løftet fram av andre kristent forankrede høyskoler. To rektorer ved andre kristne høyskoler understreker aksepten i Norge av mangfold og retten til å leve i tråd med sin overbevisning. De understreker at en slik rett også må gjelde for kristne, og spisser budskapet slik: «Det er ikke politikerne som skal bestemme hvilken teologisk posisjon en kristen skole skal ha – på samme måte som at religiøse ledere ikke skal bestemme hva et politisk parti skal mene.»³⁷ Vi ser at de bruker «kristen skole» og ikke for eksempel «kristent forankret», som kan hevdes å være en mer presis betegnelse, siden det er uklart hvordan adjektivet kristen kan beskrive en høyskole. Begge disse høyskolenes teologiske profil kan minne om NLA Høgskolens profil. I et senere innlegg understreker de to at den generelle formålsparagrafen som ble *foreslått* i en ny universitets- og høyskolelov, men ikke vedtatt, og som blant annet inkluderte likestilling, ville måtte legge føringer også for dem.³⁸ Alle norske utdanningsinstitusjoner er uansett forpliktet på både likeverd og likestilling, som følge av at likestillings- og diskrimineringsloven tydeliggjør i § 27: «I barnehager, skoler og andre utdanningsinstitusjoner som tilbyr opplæring med grunnlag i lov, skal læremidlene og undervisningen bygge på formålet med loven her.» Formålene med loven, som formulert i § 1, er å «fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av ... religion, livssyn, ... seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk ...» I forslaget til loven presiserer regjeringen at læremidler for religionsundervisningen kan unntas fra denne tydelige lovbestemmelsen.³⁹

I et tilsvarende svar understreker Kåre Berge, tidligere professor ved NLA Høgskolen, at han er helt enig i at politikere ikke skal bestemme over den teologiske profilen, men han er uenig når de to åpner opp for vurderingen «bedre enn» på samlivsetiske spørsmål. Han spør om slike vurderinger i realiteten innebærer å unnta forskning på slike spørsmål blant ansatte som arbeider ved institusjoner der ledelsen, og særlig styret, har en klar oppfatning om hva som er «bedre». Han spør også om eierne virkelig tror det er

37 Breistein og Thoresen, 2020a.

38 Breistein og Thoresen, 2020b; se også NOU 2020: 3, s. 13; § 1-1 c); forslaget kom ikke inn i den reviderte loven.

39 Regjeringen, 2017, s. 248 og s. 330.

mulig å fremme fri forskning når de samtidig tydelig kommuniserer hva som er «bedre».⁴⁰ Breistein og Thoresen understreker at det sentrale er at den enkelte akademiske ansatte er fri til å stå for at en fortolkning er «bedre begrunnet enn andre».⁴¹

Vi skal nå se på hvordan andre høgschooler med kristen forankring har håndtert situasjoner der ansatte har publisert forskning som går imot det grunnlaget høgschoolen bygger på.

Praksis ved andre kristent forankrede vitenskapelige høgschooler⁴²

Det kanskje mest kjente eksempelet på en tydelig reaksjon fra det øverste organet ved en kristent forankret høgschool er den såkalte Henriksen-saken, på MF i 2001: «Forstanderskapet forutsetter at fakultetets lærere legger [Menighetsfakultetets syn på homofilt samliv] til grunn for undervisning og veiledning.»⁴³ Den «læreren» det var snakk om, var Jan-Olav Henriksen, som var den første professor på MF som offentliggjorde et annet syn på homofilt samliv enn det MF til da hadde stått for.⁴⁴ Vedtaket skapte en krise i relasjonen mellom MF og det som i dag heter Kunnskapsdepartementet, og først etter at vedtaket ble opphevet, kunne prosessen med å akkreditere MF som vitenskapelig høgschool fortsette.

To saker fra en annen høgschool er også interessante. Den ene saken handlet om syn på kvinnelige prester ved VID vitenskapelige høgschool (VID), og den andre saken oppsto ved tidligere Misjonshøgschoolen. VIDs teologiske profil kan sies å være i samsvar med Den norske kirkes samlivsetikk, altså liberalt, med rom for konservative, slik det ble avklart etter at professor i teo-

40 Berge, 2020.

41 Breistein og Thoresen, 2020b.

42 Vitenskapelig høgschool skal ha universitetsnivå, men på et smalere fagfelt enn universiteter.

43 Olsen, 2019; gjengir MFs forstanderskap.

44 Henriksen, 2001.

logi Knut Alfsvåg hadde redigert og skrevet i en bok som tok stilling mot kvinnelige prester.⁴⁵ Grunnen til at Alfsvåg mener kvinnelige prester er en relevant debatt, er at «de fleste kristne i verden befinner seg i kirker som ikke ordinerer kvinner. Dette finnes det både bibelske og historiske argumenter for.»⁴⁶ Rektor ved VID, Bård Mæland, uttalte:

VID er forpliktet til å ivareta ansattes akademiske frihet som gir rom for både progressive og konservative stemmer. Det betyr imidlertid ikke at VID deler de prinsipielle og akademiske synspunktene til den enkelte ansatte.⁴⁷

Spørsmålet er om «ivareta» innebærer mer aktive tiltak enn bare respekt for den enkelte ansattes akademiske frihet, gitt at den akademiske friheten ikke brukes til å imøtegå formålet for universiteter og høyskoler eller formålet til den enkelte institusjon. Noen ganger kan det å ivareta handle om å understreke akademisk frihet, selv om det skaper reaksjoner hos andre, inklusive studenter og kollegaer.

Den andre saken skjedde ved daværende Diakonhjemmet Høyskole (nå VID). Den daværende rektoren opplevde at hun måtte presisere at institusjonen ikke støtter polygami. Dette skjedde i etterkant av at en tidligere professor II (20 prosent stilling) hadde publisert en artikkel som argumenterte for at ekteskap med mer enn to personer kunne være gunstig. I dette tilfellet var det ingen oppstandelse da hun presiserte at hun mente monogame ekteskap var «bedre».⁴⁸ Vi kan anta at en kjønns- eller familieforsker ved eksempelvis Universitetet i Oslo (UiO) som hadde kommet fram til samme resultat som den tidligere VID-ansatte, *ikke* ville ha blitt korrigert av UiO-ledelsen, men polygami er forbudt i Norge.

Disse sakene viser at NLA Høyskolen ikke er eller har vært alene om å tydeliggjøre enkelte samlivsformer som «bedre». Om dette også skal omfatte

45 Bjørheim, 2019.

46 Gjengitt i Bjørheim, 2019; merk vedtaket i Bispemøtet i Den norske kirke, 2023, der begrepet «vigsle» skal brukes for prest, diakon, kateket og kantor, og der formuleringen «vigsling til fast kirkelig tjeneste» endres til «innsettelse til fast kirkelig tjeneste».

47 Gjengitt i Bjørheim, 2019.

48 Gjengitt i Gilje, 2010.

en reell mulighet til å forskjellsbehandle homofilt *samlevende* – altså ikke homofile *personer* – og personer som støtter homofilt samliv, er det også nødvendig å drøfte.

Norske myndigheter ønsker mangfold; hva med forskjellsbehandling?

Vi så over at loven gir institusjonene rett til å utforme sitt eget faglige og verdimessige grunnlag, men at individuell akademisk frihet er overordnet institusjoners frihet. Vi så også at stortingskomiteen presiserte at de forskningsetiske eller verdibegrunnede rammene for virksomheten må kommuniseres tydelig *før* ansettelsen, altså i utlysningen.⁴⁹

Dette innebærer at det også må være mulig å stanse en ansettelsesprosess eller trekke tilbake en ikke-signert kontrakt sendt til en aktuell kandidat dersom det viser seg at det kandidaten står for og det høgsolen står for, ikke samsvarer, i alle fall ikke i stor nok grad. En slik praksis ved den enkelte høgsolen, inklusive ved NLA Høgsolen, kan ikke sies å utgjøre ubegrunnet eller uforholdsmessig forskjellsbehandling, altså diskriminering, forutsatt at det foretas en konkret vurdering knyttet til den aktuelle stillingen, og ikke en generell vurdering for alle stillinger.

Et annet spørsmål er hva som bør være tillatt å gjøre overfor dem som allerede er ansatt. Akademisk frihet-utvalget, som altså foreslo lovendringene vi lærte om over, understreket: «En viss åpning for at det faglige og verdimessige grunnlaget kan få konsekvenser for den enkeltes frihet, er en forutsetning for virksomhet i denne typen institusjoner.»⁵⁰

Uttrykket «forutsetning» fremstår som noe absolutt. Som vi har sett, er det mangfold også mellom institusjonene, og disse kan også endre seg, slik vi har sett på MF og VID. At det skal være en forutsetning at «det verdimessige grunnlaget kan få konsekvenser for den enkeltes frihet ...», legger

49 Stortinget, 2007, s. 1; se også Kunnskapsdepartementet, 2021b.

50 NOU 2006: 19, s. 23.

til grunn en essensialistisk forståelse av hva kristne mener om eksempelvis samlivsspørsmål. Samtidig har vi sett at samlivsetikk er viktig for både NLA Høyskolen og eierne.

Akademisk frihet-utvalget ber om tydelighet: «Eventuell begrensning av akademisk frihet ... må være godt begrunnet i institusjonens faglige og verdimessige grunnlag.»⁵¹ At en institusjon peker på Bibelens autoritet og konkrete bibelvers for å grunngi sitt standpunkt – og i tillegg har et verdidokument som slår fast hvordan dette skal konkretiseres – må antas å være tilstrekkelig for å oppfylle kravet om å være godt begrunnet.

Til slutt er det verdt å merke seg at også utvalget som i 2020 foreslo det som er blitt ny lov for universiteter og høyskoler, bekrefter at verdibegrunnelser kan medføre begrensninger på den enkeltes frihet.⁵² Videre sier Akademisk frihet-utvalget at ikke bare forskningen antas å være påvirket av høyskolens faglige og verdimessige grunnlag, men også undervisningen, der høyskolene «vil forutsette at lærernes undervisning er i samsvar ...» med verdigrunnlaget.⁵³ Selv om dette er standpunktet til et offentlig utvalg, imøtegikk verken Kunnskapsdepartementet eller Utdannings- og forskningskomiteen dette. Det kan derfor sluttet at selv om akademisk frihet som menneskerettighet står over institusjoners frihet til å ivareta sitt verdigrunnlag, anerkjennes mangfold, og de kristent forankrede høyskolene ivaretar dette.⁵⁴

Samvittighetsfrihet for eiere?

En eier eller eiere, forstått som organisasjon(er), nyter ikke samvittighetsfrihet, men personer tilknyttet organisasjonen(e) – som ansatte, styremedlemmer og støttespillere – nyter samvittighetsfrihet. Som vi har sett, bekrefter universitets- og høyskoleloven institusjonell frihet i § 2-2 annet og tredje ledd, som dekker institusjoners grunnlag, forskningens og undervisningens

51 NOU 2006: 19, s. 23.

52 NOU 2020: 3, s. 128.

53 NOU 2006: 19, s. 23.

54 NOU 2020: 3, s. 324–325.

innhold og ansettelse. Dersom man etablerer en institusjon med det formål å gi lærere og andre kristen kompetanse eller livssynskompetanse som del av undervisningen, og så opplever at myndighetene legger for klare føringer for virksomheten, kan den enkelte skoleeier oppleve det som et inngrep. Norske myndigheter kan ikke sies å gjøre dette.

Rapporten fra NOKUT-tilsynet om NLA Høgskolen beskrev ikke de ulike sakene, presseoppslagene og varslene, og var heller ikke basert på en systematisk datainnsamling for å kartlegge hvorvidt og på hvilken måte den akademiske friheten eventuelt var begrenset.⁵⁵ NOKUTs sakkyndige komite uttalte, etter å ha slått fast at den ikke vil ta stilling til selve innholdet i NLA Høgskolens verdigrunnlag og verdidokument:

Komiteen kan ikke se at NLA Høgskolen, verken i den skriftlige dokumentasjonen eller gjennom intervjuene, erkjenner at plikten til å fremme og verne akademisk frihet innebærer en avgrensning av den retten høgskolen har til å utforme sitt eget verdigrunnlag.⁵⁶

NOKUT-styret var imidlertid ikke enig med det sakkyndige utvalget i at det forelå manglende akademisk frihet ved NLA Høgskolen. Styret påpekte likevel at det var behov for faglig styrking og forbedringer i kvalitetssystemet ved NLA Høgskolen, og gav en frist på to år til å forbedre systemene.⁵⁷ Kort tid etter NOKUT-vedtaket vedtok Studentparlamentet ved NLA Høgskolen – med seks mot én stemme – å be NLA Høgskolen om å fjerne én setning i verdidokumentet: «Ekteskapet mellom mann og kvinne ... som bærende norm i samlivsetikken», og videre å vurdere om setningen om «lojalitet mot høgskolens grunnlag» bør bli stående.⁵⁸

Studentparlamentet viser til to andre vurderinger. For det første tematiseres praktiseringen av NLAs verdidokument – ikke berettigelsen

55 NOKUT, 2021a.

56 NOKUT, 2021a, s. 47.

57 NOKUT, 2021b; dette ble rettet opp på et år; se NOKUT, 2022; for rapport om akademisk frihet fra sakkyndig utvalg, begge juridiske betenkninger bestilt av NLA Høgskolen, samt annen dokumentasjon fra NLA Høgskolen og korrespondansen med NOKUT, se NOKUT, 2021a.

58 Studentparlamentet ved NLA Høgskolen, 2022, s. 3.

av verdidokumentet i seg selv – av Lærerprofesjonenes etiske råd. Rådet ber Kunnskapsdepartementet undersøke om NLAs praksis er forenlig med norske lover, og ber Barneombudet undersøke om praksisen strider mot FNs Barnekonvensjons vern mot diskriminering og rett til egen identitet.⁵⁹ NLA-rektoren svarer at hvis bare noen av anklagene mot NLA Høgskolen er riktige, «burde NLA Høgskolen for lengst ha vært avskiltet.»⁶⁰

For det andre viser Studentparlamentet til kritikk fra Den nasjonale forskningsetiske komite for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) av NLA Høgskolens forståelse av akademisk frihet,⁶¹ basert på de *daværende* NESH-retningslinjene.⁶² Det er relevant at NESH har et mandat som kun handler om å styrke forskningsetikken; hensynene som ligger i §§ 2-2 og 2-3 i universitets- og høyskoleloven og unntaksbestemmelsene i § 9 (lovlig forskjellsbehandling) og § 30 annet og tredje ledd i likestillings- og diskrimineringsloven (anledning til å stille spørsmål ved ansettelse), er *ikke* eksplisitt del av mandatet for NESH. Begge unntaksbestemmelsene i likestillings- og diskrimineringsloven er basert på at forskjellsbehandling er lovlig når dette har «avgjørende betydning for utøvelsen av arbeidet eller yrket». En domstol som får en sak om § 9 til vurdering, vil måtte ta stilling til om forskjellsbehandlingen er saklig, nødvendig og forholdsmessig. Det kan forventes at en domstol vil ha større reservasjon mot å overprøve indre forhold i et trossamfunn enn mot å overprøve indre forhold ved en høyere utdanningsinstitusjon.⁶³

Dersom man undersøker hva de ulike eierne av NLA faktisk har sagt om situasjonen, kan det hevdes at det i mindre grad er samvittighetsfrihet som løftes fram, og i større grad handler om å utnytte et mulighetsrom. En tidligere sentral ansatt hos en av de største eierne til NLA Høgskolen, IMF, har tydeliggjort sine tanker om NLA Høgskolen ved at den kan bli

59 Lærerprofesjonenes etiske råd, 2021.

60 Sodal, 2021.

61 NESH, 2021.

62 NESH, 2016.

63 Høyesterett, 2022, avsnitt 106, i saken Gry Helene Nygård mot Jehovas vitner, der Jehovas vitner ble frikjent for sin ekskludering av Nygård og pålegg om at Nygårds familiemedlemmer unngår kontakt med Nygård; se også Furuli 2022. Høyesterett tar overraskende nok ikke stilling til hvorvidt situasjonen innebærer en krenkelse av Nygårds rett til familieliv, som er anerkjent i artikkel 8 i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen.

en samlende utdanningssituasjon for konservative kristne – inkludert dem med prestekall. For å kunne bli det, mener jeg NLA må være nøye med profilen sin. [...] Skal NLA være konservative kristnes institusjon, må man ansette folk som står for en tilsvarende teologi. Her har ikke minst styret en viktig oppgave, noe jeg vet de også har tatt på alvor.⁶⁴

Å framstå som en institusjon som ansetter konservative kristne, og slik blir samlende for konservative kristne, må kunne karakteriseres som å utnytte et mulighetsrom. Dette synet gjenspeiles av tidligere generalsekretær i en av de andre eierne, Normisjon, som nå er ansatt ved NLA Høgskolen. Rolf Kjøde har kritisert MF, blant annet for å ha ansatt Sturla Stålsett som professor.⁶⁵ Stålsett var den første lederen av Åpen Folkekirke, og er fra sommeren 2025 MFs rektor.

Avveiningen for myndighetene ble i kapittel 2 formulert som å unngå at nødvendig respekt for seksuelle minoriteter medfører stans i meningsmangfold. Når samvittighetsfrihet for eierne av private skoler omtales som en reell samvittighetskonflikt, er det relevant å anføre at det ligger mer enn et ønske om å uttrykke meningsmangfold i en overbevisning om at det er galt å lovregulere homofilt samliv. De som mener at dette er galt, mener at familien som en sentral ordning i samfunnet vil rammes av at lovverket går vekk fra en forståelse av at familien utgjøres av mor og far og eventuelle barn. Disse er altså bekymret for konsekvensene på et samfunnsnivå. De vil selv unnlate å gi støtte til loven ved å unnlate å vie likekjønnede par. De mener også at det er galt at Den norske kirke har innført en vigselsturgi som kan brukes ved alle ekteskapsinngåelser. Som tydeliggjort over handler dette ikke om å stille spørsmål ved alle menneskers likeverd, men om at norske myndigheter og Den norske kirke bryter med det disse mener er riktig syn på ekteskapet, og som disse mener er til beste for samfunnet som helhet. Disse understreker ofte at Gud elsker alle mennesker og at alle er syndere, men at Gud ikke nødvendigvis elsker menneskers ulike valg.

64 Olsen, 2018.

65 Kjøde, 2014.

Norske utdanningsinstitusjoner som tillater forskjellsbehandling av samlevende homofile i tråd med lovverket, mottar statsstøtte. Også trossamfunn som stiller krav til samlivsform i henhold til arbeidsmiljøloven § 13-3 og likestillings- og diskrimineringsloven §§ 9 og 30, annet og tredje ledd, må praktisere en forskjellsbehandling som er saklig, nødvendig og forholdsmessig, og der egenskapen som utgjør grunnlaget for forskjellsbehandlingen «har avgjørende betydning for utøvelsen av arbeidet eller yrket.» Gitt at vilkårene er oppfylt, er forskjellsbehandlingen tillatt etter norsk lov, men å utestenge eksempelvis samlevende homofile som vaktmester eller økonomiansatt, er ikke tillatt. Denne presiseringen viser at verdidokumenter som binder *alle* ansatte i samlivsspørsmål er for inngripende.⁶⁶

I den nye loven om universiteter og høyskoler er det tre endringer i § 2-2 som er verdt å merke seg: (i) *akademisk* frihet erstatter «faglig» frihet; (ii) formuleringen «og dem som utøver den» tilføyes i første ledd, etter «institusjonenes plikt til å fremme og verne akademisk frihet»; og (iii) et nytt sjette ledd sier: «rett til og faglig ansvar for formidling.»

Også formuleringer i lovproposisjonen er interessante. For eiere av offentlig finansierte, men privat eide skoler understrekes institusjonell faglig autonomi som «særlig viktig for private institusjoner som er etablert på et religiøst grunnlag.»⁶⁷ Deretter heter det at «det er en forutsetning for virksomheten på denne typen institusjoner at det faglige eller verdimeslige grunnlaget innebærer noen begrensninger i den enkelte ansattes akademiske frihet.»⁶⁸ Begrepene «forutsetning» og «innebærer» legger til grunn at slik institusjonell autonomi nærmest av nødvendighet vil føre til begrensninger i den enkelte ansattes akademiske frihet. Også utvalget som i 2020 foreslo ny lov for universiteter og høyskoler, tematiserte muligheten for begrensninger i den enkeltes akademiske frihet.⁶⁹ Et slikt syn kan ikke legges til grunn som en generell antakelse.

66 Tønnessen og Schei, 2020, gjengir en tillitsvalgt som sier at verdidokumentet er uklart når det gjelder hvordan det skal brukes.

67 Regjeringen, 2023b, s. 296.

68 Regjeringen, 2023b, s. 296.

69 NOU 2020: 3, s. 128. Merk at loven ble revidert; det ble ikke vedtatt en ny lov.

Oppsummering

Det prinsipielle handler om hvordan akademisk frihet og institusjonell frihet – omtalt som samvittighetsfrihet for eierne – skal ivaretas samtidig. Dette har blitt illustrert med en drøfting av hvorvidt et offentlig finansiert system for høyere utdanning bør stille krav ved finansiering av høyskoler som blant annet utdanner til livsynsbaserte yrker som prest og andre kirkelige stillinger. Mest oppmerksomhet er viet NLA Høgskolen, men vi har også sett på tre andre eksempler fra MF og VID, og på hvordan rektorer ved to andre kristent forankrede høyskoler argumenterer for å sikre en balanse mellom akademisk frihet og institusjonell frihet.

NOKUT-tilsynet av NLA Høgskolen var første gang NOKUT gjennomførte tilsyn for å vurdere institusjonsakkrediteringen av en høyskole, etter at myndigheten for slikt tilsyn ble overført til NOKUT i 2018.⁷⁰ Frihet for akademiske institusjoner har vært lovhjemlet siden 1992, og lovrevisjonen i 2007 medfører «en viss avgrensning av institusjonenes rett til å utforme sitt eget faglige og verdimessige grunnlag ...»⁷¹ Det er ved ansettelser dette grunnlaget kan komme klarest til uttrykk; det er vanskeligere å se for seg at dette verdigrunnlaget kan brukes til å begrense den enkeltes akademiske frihet.⁷²

70 Se NOU 2020: 3, s. 322; for kritikk av forskningen ved NLA Høgskolen, se Lindholm og Tønnessen, 2017.

71 Regjeringen, 2007, s. 11; endringen var innføringen av begrepet «ellers» i den forrige universitets- og høyskoleloven § 1-5 annet ledd.

72 En slik mulig begrensning drøftes i NOU 2006: 19, s. 23. Ved klart illojal oppførsel, som åpent å kritisere virksomheten (NOKUT, 2021a, s. 180, juridisk betenkning fra Aune og Hvedeng, vedlegg 3 i NLA Høgskolens tilsvarende til NOKUT), kan slike begrensninger på akademisk frihet bli aktuelle.